

OPEN SOCIETY INSTITUTE

Foundation OSI, a Swiss charitable foundation

„Kritiskās domāšanas sekmēšana sākumskolā – kvalitatīva mācību procesa īstenošanas pamats”

Projekts Nr. 20027645

Ieteikumi turpmākai kritiskās domāšanas attīstīšanas pieejas ieviešanai un efektivitātes sekmēšanai Latvijas izglītības sistēmā – sākumskolas posmā

Ieteikumi balstīti Izglītības attīstības centra (IAC) projekta „Kritiskās domāšanas sekmēšana sākumskolā- kvalitatīva mācību procesa īstenošanas pamats” pieredzē un rezultātos. Vairāk par projektu un tā rezultātiem iespējams uzzināt www.iac.edu.lv

IAC no 2009. gada 15.decembra līdz 2010. gada 15. jūnijam īstenoja projektu, kura mērķis ir sekmēt kvalitatīva mācību procesa īstenošanu un domāšanu veicinošas mācību vides nodrošināšanu Latvijas skolās, veicinot KD prasmju attīstīšanu sākumskolas posmā. Projekta gaitā tika izstrādāta, apgūta un aprobēta pedagogu profesionālās pilnveides programma **Kritiskās domāšanas attīstīšana sākumskolā: mācību satura plānošana un metodika**, kas bija balstīta skolas komandas atbalsta pieejas apgūšanai un izmantošanai kritiskās domāšanas attīstīšanas pieejas ieviešanai un efektivitātes sekmēšanai sākumskolas mācību procesā. Projekta gaitā tika veiktas arī divas pedagogu aptaujas par KD pieejas nozīmi, iespējām un ietekmi.

No 2010.gada jūnija IAC piedāvā **sākumskolas speciālistiem 36 stundu profesionālās pilnveides programmu** „Kritiskās domāšanas attīstīšana sākumskolā: mācību satura plānošana un metodika”.

Projektā veiktās aptaujas jeb ietekmes mērījums un projekta rezultāti uzrāda kritiskās domāšanas attīstīšanas pieejas izmantošanas priekšrocības mācību procesā. Skolotāju un skolas bibliotekāru pieredze darbā ar sākumskolas skolēniem rāda, ka:

- Kritiskās domāšanas pieeja skolotāju vērtējumā ļauj pilnveidot saskarsmes veidošanas prasmes visiem skolēniem neatkarīgi no viņu psiholoģiskajām īpatnībām. Skolotāju pieredze rāda, ka spēja iesaistīties diskusijā un paust savu viedokli ne tikai veido un attīsta bērnu pašapziņu, bet arī izkopj viņos toleranci pret dažādību, atšķirīgām attieksmēm, kas ir ļoti svarīga dzīvei mūsdienu sabiedrībā.
- Veiksmīgas kritiskās domāšanas attīstīšanas pieejas integrācijas nodrošināšanai mācību procesā īpaši uzsvērtā ir atbalstošas skolas vides nozīme. Situācijās, kad tikai viens vai atsevišķi pedagogi cenšas ieviest kritiskās domāšanas pieeju savā darbā, tiek raksturota kā cīņa ar pārspēku, kurā metodikas ieviesēji ir spiesti padoties tradicionālo, iepriekš izmantoto metožu piekritēju pārspēka priekšā. Līdztekus pretestība var būt sagaidāma arī no skolēniem, kas ir pieraduši mācīties pēc tradicionālajām metodēm, kas no skolēniem pieprasa daudz mazāku līdzdalību un aktivitāti, kā arī viņu vecākiem.
- Kā vienu no problemātiskākajiem aspektiem skolu praksē aptaujātie atzīmē skolotāju sadarbību, darbības savstarpēju saskaņošanu un dalīšanos pieredzē. Būtiska ir sadarbība starp skolotājiem, kuri strādā vienā klasē, vienā klašu grupā, iedzīvinot skolā komandas darba principus. Labās prakses piemērs viņu skatījumā ir skola, kurā skolotāji, kas izmanto kritisko domāšanu savā ikdienas darbā, iepazīstina ar savu pieredzi un savāktu materiālu klāstu pārējos kolēģus un atbalsta viens otru ar padomiem, kopīgi plāno un pēc tam izvērtē stundas. Tas ļauj skolotājiem efektīvāk risināt problēmas, kas radušās,

pielietojot metodiku praksē. Vairākkārtīgi tika akcentēta doma par skolas komandas (skolotāji, skolas administrācijas pārstāvji, skolas bibliotekārs, vecāki) iesaistīšanas nozīmi, piedaloties profesionālās pilnveides pasākumos.

- Arī skolās, kurās salīdzinoši liels skolotāju skaits izmanto šo metodiku, skolotāju savstarpējā sadarbība tiek uzsvērtā kā būtiska kritiskās domāšanas ieviešanā. Koordinatora funkcijas šajā situācijā būtu jāuzņemas skolas administrācijai, gan plānojot kritiskās domāšanas attīstīšanas pieejas apguves iespējas skolas kolektīvā, gan pieredzes apmaiņu un metodikas realizāciju mācību procesā.

Respondentu sniegto atbilžu analīze liecina, ka kritiskās domāšanas attīstīšanas pieejas izpratnes veidošanā ļoti svarīga ir skolotāju uzkrātā pieredze pieejas īstenošanā klasē, iespēja jau profesionālās pilnveides programmas „*Kritiskās domāšanas attīstīšana sākumskolā: mācību satura plānošana un metodika*” aprobācijas laikā sasaistīt kritiskās domāšanas pieejas teorētiskās zināšanās ar praktiskā pielietojuma iespējām. Kaut arī šāds mācību modelis ir laikietilpīgs, skolotāju atbildes uzrādīja, ka skolotājiem, kuri apguva kritiskās domāšanas attīstīšanas pieeju ir arī raksturīgāks šīs pieejas kā sistēmas pielietojums mācību darba organizācijā. Ir nepieciešami *mājas darbi*, savstarpējais kolēģu vērtējums un ieteikumi, nevis atsevišķu metožu izmantošana, (kas notiek bieži, ja profesionālās pilnveides programma tiek pasniegta kā lekciju cikls ar atsevišķām izdalēm, nevis kā ciklisks process- jauna informācija- tās pielietošana- atgriezeniskā saite), kas nereti tieši tāpēc nesniedz iespējamo labāko rezultātu.

Tāpēc, izstrādājot tālākizglītības kursu saturu un apjomu, tam ir jāparedz komandas pieeja, lai kursa ietvaros būtu iespējams gan sniegt vispusīgas zināšanas par kritiskās domāšanas pieeju un tās ietekmi, gan apgūt pieejai atbilstošu metožu kopumu, gan paredzēt laiku pieejas aprobēšanai un kursu dalībnieku atgriezeniskās saites nodrošināšanai, daloties savā pieredzē ar pārējiem kursu dalībniekiem.

Arī **mācību grāmatas** ir viens no **vājākajiem posmiem kritiskās domāšanas pieejas ieviešanā**, jo šīs pieejas stratēģijas skolēnu mācību grāmatās ir iestrādātas virspusēji, nereti nekvalitatīvi un nepamatoti, atrautu metožu veidā, kas nenodrošina domāšanas attīstīšanas pieeju kopumā. Pamatizglītības mācību priekšmetu standarti paredz kritiskās domāšanas prasmju attīstīšanu, un no skolotāja ir atkarīga to radoša iedzīvināšana savā mācību priekšmetā.

Projekta rezultāti parāda, ka skolās lielāka uzmanība jāpievērš skaidrojošajam **darbam ar vecākiem**. Šī darba nozīmīgumu nosaka arī tas, ka efektīvs kritiskās domāšanas pieejas pielietojuma **rezultāts ir sasniedzams skolas un ģimenes sadarbībā**. Projekta laikā veiktais mērījums uzrādīja nepieciešamību **skaidrot kritiskās domāšanas pieejas metodikas jēgu** un vērtēšanas kritērijus skolēnu **vecākiem**, kas mācījušies pēc tradicionālajām metodēm, jo šī metodika ievērojami atšķiras no tās, pēc kuras ir mācījušies viņi paši. Vairākums atzina, ka pēdējos gados mazinās vecāku intereses par mācību procesa norisi, vecākiem **svarīgāks par procesu ir rezultāts – skolēnu sekmes**, kas tiek vērtētas ar noteiktām atzīmēm. Līdz ar to vecāku attieksme pret kritiskās domāšanas pieejas pielietošanu papildina to problēmu loku, **kas ir saistīts ar orientāciju uz rezultātu, nevis procesu.**

Aptaujas respondenti atzīst, ka **KD pieeja mācību procesā rosina** iedziļināties mācību darbībās, lai iemācītu skolēnam pašam mācīties, radot un rādot perspektīvu un saikni starp dažādām mācību satura jomām un dzīvi, starp atšķirīgām zināšanām un prasmēm. Lai veiktu šo uzdevumu nepieciešama skolotāja pārliecība un uzdrīkstēšanās nepieciešamības gadījumā mainīt savu darba stilu, domāt radoši, mērķtiecīgi veikt pedagoģiskos novērojumus, uzticēties saviem vērojumiem un dažkārt arī intuīcijai.

Projekta gaitā tiek atsegti arī **KD pieejas izmantošanas trūkumi respondentu skatījumā**. Piemēram:

- Laika resursu trūkums. Nepieciešamība pēc salīdzinoši lielākiem laika resursiem stundu sagatavošanā un vielas apguvē. Laika resursu trūkums stundas sagatavošanai un arī paredzētās vielas apguvei ievērojami mazina skolotāju motivāciju izmantot kritiskās domāšanas metodiku savā ikdienas praksē. Tā kā skolotāju darbs pamatā ir vērtēts pēc gala rezultāta, biežs arguments pret kritiskās domāšanas metodikas izmantošanu ir bažas par iespēju sasniegt vēlamos rezultātus.
- Vērtēšanas kritēriji. Salīdzinoši bieži kritiskās domāšanas pieejas kontekstā skolotājiem problēmas sagādā neskaidrība, pēc kādiem kritērijiem un kā novērtēt skolēnu radošo darbu, jo skolotājiem bieži pietrūkst prasmes noteikt kritērijus, pēc kuriem skolēna veikums būtu jāvērtē.

Pētījuma **secinājumi ir analizēti**, apkopoti un **sniegti ieteikumi**, kā tos iespējams mazināt:

Problēma	Ieteikums
Atbalstošas vides trūkums izglītības iestādēs KD pieejas īstenošanai	<u>Skolas administrācijai</u> būtu jāuzņemas koordinatora funkcijas šajā situācijā gan plānojot kritiskās domāšanas attīstīšanas pieejas apguves iespējas skolas kolektīvā, gan pieredzes apmaiņu un metodikas īstenošanā mācību procesā.
KD attīstīšanas pieejas pāctecības nodrošināšana visās izglītības pakāpēs.	Kritiskās domāšanas attīstīšana jāuzsāk sākumskolas posmā un <u>pāctecīgi, atbilstīgi jāturpina</u> turpmākajās izglītības pakāpēs.
Nepietiekama, fragmentāra un praksē nenostiprināta izglītotāju profesionālā kompetence KD attīstīšanā.	Veidojot profesionālās pilnveides – tālākizglītības kursu satura programmu un apjomu ir jāparedz iespēja, kad kursa ietvaros būtu iespējams gan sniegt vispusīgas zināšanas par kritiskās domāšanas pieeju un tās ietekmi, gan apgūt pieejai atbilstošo metožu kopumu, gan paredzēt laiku pieejas aprobēšanai un kursu dalībnieku atgriezeniskās saites nodrošināšanai.
Skolēnu vecāki tiek nepilnīgi informēti vai viņiem vispār nav informācijas par iespējām veicināt KD mācību procesā .	Attīstīt sadarbību ar vecākiem un plašāku sabiedrību, skaidrojot kritiskās domāšanas attīstīšanas pieejas nozīmīgumu un ietekmi sabiedrībā kopumā.
Skolas kolektīva sadarbība KD attīstīšanas pieejas īstenošanai skolā.	Kvalitatīva mācību procesa nodrošināšanai ir nepieciešama skolotāju sadarbība, darbības savstarpēju saskaņošana un dalīšanās pieredzē, kā arī skolas komandas (skolotāji, skolas administrācijas pārstāvji, skolas bibliotekārs, vecāki) piedalīšanās profesionālās pilnveides pasākumos. Būtiska ir sadarbība starp skolotājiem, kuri strādā vienā klasē, vienā klašu grupā, iedzīvinot skolā komandas darba principus. Labās prakses piemērs ir skola, kurā skolotāji, kuri izmanto kritisko domāšanu savā ikdienas darbā, iepazīstina ar savu pieredzi un savākto materiālu klāstu kolēģus, atbalsta viens otru ar padomiem, kopīgi plāno un pēc tam izvērtē stundas.

Secinājumi

Lai nodrošinātu kvalitatīvu, 21.gadsimta prasībām atbilstošu mācību procesu, jau sākumskolā skolēniem ir jāattīsta kritiskās domāšanas prasmes. Tikai mērķtiecīga domāšanas prasmju attīstīšana, sākot ar pirmajiem izglītības iegūšanas posmiem nodrošinās izglītības procesa efektivitāti kopveselumā.

Domāšanas prasmju attīstīšanai sākumskolā skolotājiem nepieciešamas zināšanas un prasmes, kas apgūstamas īpaši domāšanas prasmju attīstībai izstrādātā tālākizglītības programmā. Šādas profesionālās pilnveides programmas apguve ieteicama katram skolotājam, lai mācību procesā nodrošinātu kritiskās domāšanas filozofiskās un metodiskās pieejas pēctecību. Tikai skolotājiem mainoties un profesionāli pilnveidojoties, iespējams sekot līdzi sabiedrības izvirzītajām aktuālajām vajadzībām un īstenot tās mācību procesā.

Kritiskās domāšanas attīstīšanas pieeja sākumskolā sekmē starppriekšmetu saiknes veidošanos un nostiprināšanos, kas nodrošina mācību procesa efektivitāti un sasniedzamo rezultātu kvalitāti. Tā rezultātā skolēni ne tikai apgūst, bet arī reāli mācību procesā un ikdienā pielieto kritiskās domāšanas prasmes, kā prasmi domāt patstāvīgi, prasmi veidot savu viedokli, prasmi uzklaut citu viedokļus un diskutēt, prasmi analizēt un izvērtēties informāciju, kā arī sociālās un komunikācijas prasmes.

Nepieciešama mācību materiālu izstrāde domāšanas prasmju attīstīšanai, kā arī skolotāju pieredzes, kuri savā darbībā izmanto kritiskās domāšanas attīstīšanas pieeju, apkopošana un popularizēšana.

Kritiskās domāšanas attīstīšanos sākumskolā sekmē visu izglītības procesā iesaistīto pušu sadarbība. Īpaši mērķtiecīga, atbalstoša sadarbība starp skolotājiem, skolas administrāciju un skolas bibliotekāru nodrošina domāšanu veicinošu vidi skolā un sekmē bērncentrēta mācību procesa īstenošanu vienotā komandā.

Nepieciešama sadarbība ar vecākiem, lai pilnveidotu viņu izpratni par mūsdienīgas izglītības būtību, mērķiem un prasmēm, ieskaitot domāšanas prasmes, kas viņu bērniem ir nepieciešamas sekmīgai dzīves darbībai 21. gadsimtā.